

suuden varaan rakentuneen yhteiskunnan käsitys viisaudesta jää ikuisiksi arvoitukseksi” on helppo yhtyä.

KAROLIINA NIKULA, TEOL. TRI

**SARI KIVISTÖ &
SAMI PIHLSTRÖM**
**Kantian Antitheodicy:
Philosophical and Literary
Varieties. London: Palgrave
Macmillan 2016. 320 s.**

Sari Kivistö, Tampereen yliopiston kirjallisuuden professori, ja Sami Pihström, Helsingin yliopiston uskonnonfilosofian professori, ovat julkaisseet kirjan teodikea-ajattelun ongelmista. Heidän teesinsä on, että kaikki teodikea-kehitykset ja jopa niiden mahdollisuuden puolustukset ovat moraalisesti kestävämpiä ja niiden esittäjät toimivat ehkä huomaamattaan moraalisesti tuomittavalla tavalla. Kysymys Jumalan teististen attribuuttien yhteneväisyydestä maailmassa ilmenevän pahan ja kärsimyksen kanssa on valitusajasta lähtien ollut usein esillä filosofisissa jumalakeskustelussa. Teodikea-ajattelussa oletetaan, että teistinen jumalakäsitys ei ole ristiriitainen suhteessa maailmassa ilmenevän pahuuden kanssa.

Anglo-amerikkalaisessa nykykeskustelussa tämä ”pahan ongelma” on esiintynyt ristiriitaa painotavissa ateistisissä argumenteissa jumalauskoa vastaan, mihin eräät kristityt uskonnonfilosofian edustajat ovat vastanneet puolustamalla teismiä ja pitämällä kärsimystä pahana asiana, joka ei kuitenkaan kumoa uskoa Jumalan tutkimattomaan viisauteen, hyvyteen ja kaikkivaltuuteen. Monet näistä kirjoittajista ovat tunnettuja kristittyjä filosofejia, esimerkiksi Richard Swinburne, Alvin Plantinga, Marilyn McCord Adams, Eleonore Stump ja Peter van Inwagen. He eivät hyväksy eri-

tyisiä teodikea-argumentteja, jotka esimerkiksi selittäisivät, miksi keskustelussa paljon esiintyvä juutalaisen siviiliväestön joukkotuho Saksassa palvelisi jumalallisia tarkoituksia. He korostavat kuitenkin, että vaikka Jumalan ja maailman suhteen käsittäminen osittain ylittää inhimillisen ymmärryksen, mikään siinä ei lopulta ole ristiriidassa teististen attribuuttien kanssa. Kivistö ja Pihlström pitävät tällaisia näkemyksiä moraalisesti tuomittavina ja pahoina. Jos vanhemmat ovat lähettäneet lapsiaan opiskelemaan kalliissa yliopistoissa näiden maineikkaiden kristittyjen johdolla, mitä heidän pitäisi ajatella luettuaan tämän kirjan? Olivatko opettajat susia lammasten vaatteissa? Ehkä alkusivujen moraalista tuomioretoriikkaa olisi voinut hiukan selittää, mutta sen perusta käy ilmi kirjan keskeisessä argumentissa, joka esitetään luvussa kaksi, ”Kantian Antitheodicism and Job’s Sincerity”.

Luvussa selitetään Immanuel Kantin kirjoitusta *Über das Misslingen aller philosophischen Versuche in der Theodikee* (1791). Kant esittää ensiksi joukon huomioita, joiden tarkoituksena on esittää tyhjentävästi kaikkien teoreettisten teodikea-argumenttien heikkoudet. Keskeinen ajatus on, että niiden esittäminen ylittää järjen kyvyt ja on siten älyllisesti arvostelukyvyytöntä. Tämän jälkeen Kant käsittelee Jobin kirjaa ja esittää Jobin selviytyvän keskustelusta paremmin kuin tämän ystävät, jotka Kantin mukaan pitäytyvät väärään teodikea-ajatteluun. Job käyttäytyy Kantin mukaan esimerkiksi erityisesti totuudenmukaisen vilpittömyytensä vuoksi (*Aufrichtigkeit*): hän ei hyväksy Jumalan puolustamiseksi argumentteja, jotka ovat ristiriidassa hänen tosiasioina pitamiensä seikkojen kanssa. Kant sanoo tätä autenttiseksi teodikeaksi, joka on käytännöllisen järjen eikä teoreettisen järjen asia.

Tulkitsijoiden keskuudessa on erilaisia käsityksiä siitä, mitä autenttinen teodikea tarkoittaa. Kirjas-

sa sen oletetaan viittaavan kaiken teodikea-ajattelun hylkäämiseen ja edustavan pikemmin teodikean vastaista ajattelua. Kun Kantin moraaliteorian keskuksen kuuluu ajatus, ettei toisiin ihmisiin suhtauduta pelkästään välineinä, kärsimyksen rationalisointi teodikea-ajattelussa jonkin yleisemmän tavoitteen hyväksi osoittautuu moraalien vastaiseksi. Täältä pohjalta kirjoittajat esittävät transsendentaalisen argumentin antiteodikean puolesta: teodikea-ajattelun ja sille sukua olevien ajattelutapojen hylkääminen on edellytys moraalisesti kestäväälle tavalle puhua kärsimyksen liittyvästä pahasta maailmassa.

Teodikean vastainen transsendentaalinen argumentti on kirjan keskeinen aihe, kuten sen nimikin osoittaa, ja se muodostaa lähtökohdan myös seuraavien lukujen tarkasteluille. Argumentti perustuu Kantin filosofiaan, mutta jää avoimeksi, onko tämä juuri se, mitä Kant tarkoittaa autenttisella teodikealla. Miksi hän sanoo tätäkin teodikeaksi? Kirjoittajat eivät esitä omaa transsendentaalista argumenttiaan Kant-tulkintana, vaan pikemmin Kantin teodikea-artikkeliin pohjautuvana antiteodisistisena ohjelmanä.

Kolmannen luvun aiheena on Frans Kafkan romaani *Oikeusjuttu* ja sen teemojen liittyminen teodikea-ajattelun kritiikkiin holokaustin jälkeisessä juutalaisessa uskonnonfilosofiassa (Arendt, Jonas, Levinas, Berstein, Jankélévitch). Erityisesti Levinasin kirjoituksissa kirjoittajat näkevät myös transsendentaalisen antiteodikea-argumentin rakenteita. Kafkan romaani liittyy lukuun siten, että sen päähenkilö, samoin kuin Job, kokee kärsivänsä aiheettomasti eikä muuta käsitystään. Tämä totuudenmukainen käsitys kärsimyksen perusteettomuudesta on kirjoittajien mukaan kantilaisen antiteodikean keskeinen osa. Luvun loppuosa käsittelee anteeksi-antoa. Teodisistisiä ja antiteodisistisiä ajattelumuotoja sovelletaan anteeksiantamiseen toisaalta ihmisten välisissä asioissa ja toisaalta ihmisen

ja Jumalan välillä. Vaikka tätä käsitteistöä selvitetään melko perusteellisesti, sekulaareissa yhteyksissä olisi ehkä voitu melko raskassoutuisen teodikea/antiteodikea -terminologian sijasta käyttää tavanomaisempaa ja helppotajuisempaa kieltä – tämä koskee myös myöhempiä lukuja sikäli kuin puhutaan ei-uskonnollisista kirjoittajista.

Keskustelu siitä, tulisiko antaa anteeksi Jumalalle, jää hiukan impressionistiseksi, mutta on silti ajatuksia herättävä. Kristilliset teodikea-ajatelijat eivät ajattele sellaista: päinvastoin he rukoilevat, että Jumala antaisi heille heidän syntinsä anteeksi. Wittgensteinilaisen uskonnofilosofian kielipelianalyysissäkaan tälle ei ole sijaa. Toisaalta eri yhteyksissä esitetty kysymys, miten Jumala voi sallia tällaista, kuuluu yleiseen kristilliseen kielenkäyttöön. Sihvola ja Margalit, jotka pitävät anteeksiantamista ihmisten välisissä suhteissa moraalisenä velvollisuutena yleisen ihmisyyssaateen tai muun vastaavan nimissä, hyväksyvät kirjoittajien mielestä ainakin implisiittisesti moraalisesti moitittavan ja välineellistävän teodikea-ajattelun oletuksia. Melko paljon tilaa annetaan tätä välttävälle Jankélévitchin anteeksiantamisen käsitteelle. Tätä käsitystä kutsutaan transsendentaaliseksi ja antiteodistiseksi, ja se on paikotellen huomattavan vaikeatajuinen.

Tässä yhteydessä olisi ehkä voinut tarkastella myös kysymystä, miksi Jumala ei perinnäisen käsityksen mukaan anna koskaan anteeksi suuralle joukolla ihmisiä eikä etenkin langenneille henkivalloille. Origenes ajatteli toisin, koska hänen mielestään luotu todellisuus jäisi siten ikuisesti jakautuneeksi. Eräät kirjassa teodikea-ajatelijoina sanotut kristityt filosofit ajattelevat samoin. Jankélévitch näyttää ajattelevan, että vaikka anteeksiantamus olisi universaali, se ei silti korjaa tätä jakautuneisuutta.

Neljännessä luvussa käsitellään wittgensteinilaista uskonnofilosofiaa, jota kirjassa edustaa D.Z. Phillips, ja valaistaan siihen liittyviä

ajatuksia tarkastelemalla Samuel Beckettin näytelmää *Huomenna hän tulee*. Kantin erottelu teoreettisen ja käytännöllisen järjen välillä teodikea-kysymyksen yhteydessä vastaa Phillipsin antiteodikea-ajattelua, ja kirjoittajat selittävät myös transsendentaalista antiteodikea-argumenttia wittgensteinilaisen uskonnofilosofian yhteydessä, huomauttaen tosin, että se on pikemmin ehdotus, ei tutkittavien filosofien itse esittämä.

Kielellisen kommunikaation transsendentaalisten ehtojen näkökulma valaisee Beckettin absurdia teatteria, jossa ilmaisu ovat irtautuneet niiden alkuperäisistä käyttöyhteyksistä. Luvussa viitataan usein Phillipsin tapaan puhua melko autonomisen uskonnollisen kielen kieliopin rajoista ja niiden rikkomisesta esimerkiksi Richard Swinburnen teodikea-ajattelussa. He viittaavat myös usein mainittuun ongelmaan Phillipsin teoksissa – miksi juuri hän olisi suvereeni uskonnollisen kielenkäytön asiantuntija ja hänen non-realistisiin ja antimetafysisiin katsomuksiinsa perustuvat käsitykset olisivat aidon uskonnollisen kielen mukaisia? Puhe tuonpuoleisesta kohtalosta, palkkiosta ja rangaistuksesta, on jokseenkin tavallista kristillistä kielenkäyttöä. Miksi Swinburnen odottama teodikea-ongelman ratkaisu tuonpuoleisuudessa olisi itsessään haitallista, aidon uskonnollisen kielen vastaista teodikea-puhetta?

Viidennen luvun aiheena on William Jamesin pragmatismi, ja siihen liittyen tarkastellaan George Orwellin romaania *Vuonna 1984* sekä arvioidaan uuspragmatistisen Richard Rortyn tulkintaa siitä. Pihlström on useammassa aikaisemmissa tutkimuksissaan käsitellyt Jamesin käsityksiä etiikasta ja uskonnosta, mikä näkyy myös tässä kirjassa. Jamesin pragmatismiin liittyen kehitetään transsendentaalista antiteodikea-argumenttia yleisen maailmankatsomuksellisen perspektiivin viitekehyyksi. Sen lähtökohtana ovat Ja-

mesin huomautukset ”sairaista sieiluista”, joille maailmassa ilmenevä perusteeton kärsimys tekee elämisen siinä vaikeaksi. Hyväksyttävänä vastauksena tähän ei voi olla minikäänlainen teodikea, joka selittää maailmaa uskonnollisesta tai ideologisesta näkökulmasta ja sivuuttaa kärsivien ihmisten kokemuksen. Jamesilaisen ihmisen tulee löytää olemassaololle tukea antava melankolinen perspektiivi, joka ei sulje pois aiheettoman kärsimyksen ulottuvuutta, ja tukee toimintaa pahan vastustamiseksi.

Luvussa hahmotellaan hiukan Jamesin pragmatistista elämänilosofiaa ja uskontoa. Epäideologisen ja antitotalitaarisen perspektiivin vastapainoksi tarkastellaan Orwellin totalitaristista utopiaa ja yksittäisten ihmisten kohtaloa siinä. Erityistä huomiota kiinnitetään totalitaristisen järjestelmän kieltä ja uskomuksia manipuloivaan käytäntöön. Tätä pidetään romaanin keskeisenä teemana, toisin kuin Rorty, jolle totuus on ylipäättään relativistinen asia. Kirjoittajien mielestä juuri totuuden etsiminen ja totuudellisuuden arvostus on vaihtoehto ideologisille järjestelmille, joissa päämäärät määrittävät tulkintoja siitä, mitä yksittäisille ihmisille tapahtuu ja mikä on heille parhaaksi.

Kirjan päättää laaja ja huolellinen loppukatsaus, jossa palataan keskeisiin argumentteihin ja selitetään perusajatusta filosofian ja kirjallisuustutkimuksen yhdistämisestä. Se vastaa vaatimusta tarkastella kärsiviä ihmisiä persoonina kantilaisen antiteodistimin hengessä. Kirja vaatii lukijalta hiukan keskittymistä, mutta tarjoaa erittäin kattavan kuvan aiheeseen liittyvästä kirjallisuudesta. Romaanijaksojen roolia ei selitetä kovin yksityiskohtaisesti, lukijan ajatellaan käsittävän sen. Kokonaisuus on vakuuttava ja monipuolinen puheenvuoro aiheesta ja tarjoaa mahdollisuuksia erilaisiin jatkokutkimuksiin.

SIMO KNUUTTILA, PROF. (EMER.)